

ԱՅԼԵԻԱՅԼՔ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԹԷ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ազգերու քաղաքակրթութիւնները կերտուած են երկու սիւներու վրայ: Առաջինը՝ գրականութիւնը — որ արտայայտին է ազգի մը տածած զգացումներու, յուզումներու, հիւսած երազներու, — եղած է քաղաքակրթութեան ատաղձը: Երկրորդը՝ գիտութիւնը — որ լեզուն է բնական ճշմարտութեանց և անոնց դասաւորմանց գլխաւոր ջիղը, եղած է քաղաքակրթութեան շէնքին անքակտելի հիմը:

Դարերու ընթացքին բազմաթիւ ազգեր եկած ու գացած են: Օրինակ՝ հին Յունաստանը, Հռոմէացիք, Եգիպտացիք, և այլն, որոնցմէ իւրաքանչիւրը ունեցած է իր քաղաքակրթութիւնը, ազգակ ունենալով կամ գրականութիւնը և կամ գիտութիւնը:

Յունական հին գրականութեան մէջ կան այս տեսակ գրական հմտալից գրքեր, որոնք, այսօր, հազարաւոր դարեր վերջ՝ ներկայ գրական աշխարհին մէջ զուովս գործոցներ կը կազմեն: Օրինակ՝ Արիստոտելի ուսումնասիրութիւնները կենդանական և բուսական աշխարհներու վրայ, որոնք 2000 տարիներ վերջ իրենց մէջ նորութիւն մը կը պահեն:

Հռոմէական հին ճարտարապետութիւնը, որ իրապէս ճարտարապետութեան գիտութեան մէջ լուսավառ ջահ մը մնացեր է դեռ մինչև այսօր: Պոմպէյ՝ հռոմէական քաղաքակրթութեան գեղեցիկ ոստանը՝ կերտուած է հին ճարտարապետութեան չքնաղ տաղանդով:

Եգիպտական բուրգերը, լափերինթոսը, որոնք մէյմէկ օրինակներ են եգիպտական ճարտարապետութեան յաջող գործերէն: Այժմ թեթեւակնարկ մը նետելով անցեալ քաղաքակրթութեան փառքերուն վրայ, մենք կրնանք ըսել որ գրականութենէ աւելի գիտութիւնն է քաղաքակրթութիւնը կերտողը:

Ազգ մը առանց գիտութեան, լոկ գրականութեամբ կրնայ յառաջդիմել և պահել իր էութիւնը: Ահա հարց մը, որուն շատ դիւրութեամբ պիտի պատասխանենք:

Պրանսան՝ որ Անաթոլիոյ Պրանաներ, Վիրթոր Հիւկոններ ծնաւ, — և որոնք իրենց գրական ներշնչութեամբ ներշնչեցին իրենց սերունդը —, այսօր աւելի գրականութեան սիրահար ազգ մ'եղած է քան գիտութեան: Պրանսական գրականութեան մէջ կը հանդիպինք հազարաւոր գրականութիւն ու սանողներու, որոնք գրականութեան թոյլ ջիղովը կը սնանին, առանց գիտութեանց անսահման աշխարհին մէջ մագլցումներ կատարելու:

Գերմանիան՝ որ համաշխարհային համբաւ շահող ուղեղներուն մէջ ամենաշատն ունի — ՉՍ հատ — իր ժողովուրդը ներշնչած է գիտական կենսատու հոգիով: Աշխարհի վրայ չիկայ ոեւէ ճարտարապետութեամբ որ այնքան լայն սահմաններով ծաղկած ըլլայ ուրիշ երկիրներու մէջ, որքան Գերմանիոյ: Օրինակ՝ բնագիտութիւնը, քիմիաբանութիւնը, տիեզերագիտութիւնը, ճարտարապետութիւնը, ելեքտրականութիւնը, և այլն:

Եթէ Ամերիկա մը Էտիսըն մը ունեցաւ ելեքտրականութեան մէջ, Գերմանիան Տոքթ. Սթայնմէյց մը ունեցաւ, որ ելեքտրականութեան թագաւորն էր: Չինեցեք և չգրադիմեք տարեք գիտութիւններու, որովհետեւ այդ մեր յօդուածէն դուրս է:

Ալֆրետ Եոպլը՝ տասնեակներորդ դարուն վերջերը եկաւ տեսակ մը մրցում բերել գիտութիւններու միջև, գիտութեան շուրջ: Եոպլը մեծ հարստութիւն մը թողուց, պայմանաւ՝ որ այդ գումարէն 40,000 տոլար տրուի նոյն գիտունին որ համաշխարհային համբաւ կը շահի, շնորհիւ իր յաջած գիտական նուաճումի մը: Այս մրցանակէն Ամերիկան ունեցաւ 3, Անգլիա՝ 3, իսկ Գերմանիա՝ 20:

Գրականութիւնը՝ տան մը ատաղձն է, իսկ գիտութիւնը՝ հիմը: Եթէ չըլլայ հիմը՝ շէնք չի շինուիր:

Այսօր ազգեր իրենց էութիւնը կը պար-

տին իրենց գիտական պաշարին : Գերմանիան յառաջդիմեց, որովհետեւ իր մէջ գիտական խոր դաստիարակութիւն կար : Ֆրանսան յետադիմեց, որովհետեւ չոր խօսքերով և դատարկ ու վարդապոյն նախադասութիւններով ապրեցաւ : Մենք՝ հայերս, մեր գոյութիւնը կրնանք պահել միայն գիտութեամբ և գիտութեան զեքրով :

Հին դարերուն ժողովուրդները իրենց գոյութիւնը կը պահէին կրօնքով : Անցած են հին ժամանակները և մեռած է հին գաղափարականութիւնը : Դարը, այո՛, քաններորդ դարն է և գիտութեան դարը : Կա որ դարու պահանջին համաձայն կը զինուի՝ ան իր գոյութիւնը հաստատօրէն կը պահէ :

Գերմանիան կրնայ տապալիւ, բայց երբեք չի փճանար, որովհետեւ ունի գիտական հսկաներու մեծ փաղանգ մը, որ իր էութիւնը պահող միակ զօրավիգն է :

Ֆրանսան կրնայ իր էութիւնը պահել, եթէ վերջ տայ գրականութիւն ըսուած օղային արուեստին՝ որ նոյնքան յարաւուրէն ծաղկած է իր մէջ :

Հայաստանը կրնայ իր գոյութիւնը պահել, եթէ ջանալ գործնական և շօշափելի գիտութեանց հետեւիլ : Այսօր կան բազմաթիւ հայ թերթեր, որոնք միայն կոտի հնոցի են վերածուած : Գիտական գրականութիւն, գիտական յօդուած, գիտական լոյս, երբեք, երբեք չէք գտներ մեր թերթերուն մէջ : Մենք պէտք է Գերմանիոյ ուղիով ընթանանք և ոչ թէ Ֆրանսայի ժողովուրդներ մեր առաջնորդներէն շատերը ֆրանսական հոգիով, ֆրանսական կախարդիչ գրականութեամբ անանելով, մեր ժողովուրդն ալ այդ ուղիով կ'առաջնորդեն : Գարեբ՝ լացի, արցունքի, ողբերգութեան գրքեր ենք կարդացած . իսկ գիտական հեղինակութիւն, հազիւ մէկ և կամ երկու հատ, որոնք մեր հսկայ անաստիւն մէջ մէյմէկ ուխտիւններ են հանդիսացած :

Ունինք շատ մը երիտասարդ ուժեր, որոնք խնթեցած սիրով փարած են չոր գրականութեան : Ասոնք իրենց նիւթերը

կուսակցական նեղ պայքարներէն առնելով՝ կատարեալ, գրչով հերոսներ հանդիսանալով՝ նիգալ կը ճօճեն այս կամ այն ուղղութեամբ :

Լեհաստան Մատամ Բիւրի մը ծնաւ : Շուէտը ծնած է համաշխարհային համբաւ շահող գրագիտունի մը՝ Սելմա Լանդերօֆ : Աւստրալիան Պարօնէս Պերդհա մը ծնաւ : Նոյնպէս գրագիտունի մը : Վերջիններուս գործը այնքան յարգի չէ եղած՝ որքան առաջիններունը : Աշխարհ մեծ յարգ և պատիւ կու տայ Մատամ Բիւրիին, որովհետեւ Մատամ Բիւրիին գործին արգասիքները հազար անգամ աւելի կը գնահատուին՝ քան թէ գրագիտունի Սելմա Լանդերօֆի մը և կամ Պարօնէս Պերդհայի մը :

Ողբացեալ Տօքթ. փաստորմանեան իր գիտական պաշարովը աւելի սիրելի և յարգելի էր՝ քան իր յեղափոխական բեղուն գործունէութեամբը :

Երկու տարիներ առաջ հայ քիմիաբան մը մեռաւ Գերմանիոյ մէջ : Մեր գրականութեամբ զբաղող թերթերը հազիւ երկու տող գրեցին և բաւականացան : Մինչդեռ պէտք էր լայնօրէն ծանօթացնէին զայն մեր ժողովուրդին՝ իր գիտական խոր տաղանդով :

Ազգեր կու գան ու կ'երթան, բայց կը թողուն իրենց ստուերը — պատմութիւնը : Այդ պատմութիւնը որքան իր մէջ գիտական արժէք ունենայ, որքան լեցուն ըլլայ գիտական հանճարներով, նոյնքան բարձր և անմոռանալի կ'ըլլայ իր անցեալը :

Աշխարհի մէջ շատ մը գիտուններ եկած և ծառայած են ո՛չ միայն մէկ ազգութեան մը, այլ համայն մարդկութեան : Օրինակ՝ Բասթօն Լուիզ՝ միջրդակներ սպաննելու դարմանին մէջ, Նիւթոն՝ ձգողական ուժի րեօրին, Էլշայ — Ռիթմին՝ բամբակի մեքենան, Չարլս կուտիլը՝ ձգախճի կատարելագործումը, Ալեքսանդր Պել՝ հեռաձայնը, կերիս Հօլ Մեքսօրմեր՝ հնձողի գիւտը, Սըր Հենրի Պետիմը՝ պողպատի գիւտը, Թամար Էտիսըն՝ էլեքտրականութիւնը, Ռիւպըր Բայթ՝ օդանաւը : Այս գիտուններու հոլը ունի գործ մը, մեծ գործ մը, որ դարեր կ'ապրի :

Իսկ զբաղանքներն մէջ կը հանդիպինք հետեւեալ տխրանքներու, որոնք եւ թէեւ համաշխարհային համբաւ չահած են, բայց քաղաքակրթութեան մեքենային ծաղկման ոչինչ ըրած են, Շեքսպիր, Վիլքիմս, Հիւկո, Անթուան Ֆլաման, Թոլսթոյ մէյմէկ զրչի հակաճիւղ են միայն:

Եզրակացնելով, քաղաքակրթութիւնը մենք մեքենայ մ'է, որուն իւրաքանչիւր

մասնիկը իր տեղը դրուելու համար մասնազէտ ձեռքերու կը կարօտի: Ազգ մը ամենէն առաջ պարտաւոր է նախ իր քաղաքակրթութեան մեքենան շարժումի մէջ դնել, և յետոյ աշխարհի գեղեցկութիւններու շուրջ գողտրիկ տողեր գրել: Առաջինը աւելի հրամայական է քան վերջինը:

ՀՄԱՅՆԱԿ ՍՐՈՅԱՆ

Նիւ-Եորք

Մ Ա Յ Ր Դ Ի Ի Ա Ն

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՎԵՆԵՏԿՈՅ. - Ի Ս. ՂԱԶԱՐ

(Շար. տես Բազմ. 1924, էջ 61)

Կ.

Պելկրատի մէջ Հ. Եղիայի առաքելական պաշտօնը իր վախճանին կը հասնի՝ հասակին ծանրութեան և խանգարուած առողջութեան պատճառաւ: Առ այս՝ կ'արժէ իրրեւ ապացոյց մէջ բերել առ Աբբահայրն ուղղած Մայիս 19 թուականի մէկ թուղթէն՝ հետեւեալ սրտաշարժ տողերը: Իր տկար վիճակին մէջ անգամ մը կը կանչուի մահ համբժի մը քով. Հ. Եղիա անձնանուէր հովուի մը եռանդով կը փութայ իսկոյն. կը խոստովանցնէ, կը հաղորդէ հիւանդը ու՝ ժամ մը կը ստիպուի անոր քով մնալ. « և յետ այսմ - կ'ըսէ - եկին ոմանք անձինք հանդերձ նոտարին, և մինչ սկսաւ « նոտարն գրել՝ ես վերստին տկարացայ, և մինչ տեսին զիս ի յայսպիսի տկարութեան՝ « թեան՝ հարկադրեցին զիս ընկողմանիլ ի վերայ միոյ մահճի, և այսպէս առնելով « ընդ երկար ժամանակ, հագիւ կարաց խելս ի գլուխս գալ »:

Արդիւնազարդ հովուը նկատի առնելով ժողովուրդին բարիքը՝ զեռ չմեկնած իր սիրելի պաշտօնատեղիէն՝ հարկ կը համարի իր յաջորդին համար գծել հետեւելիք կարեւոր կէտեր - որոնք արդիւնք են իր իմաստուն և փորձ պաշտօնավարութեան - յաջող և արդիւնաբեր ընելու անոր գործունէութիւնը:

Իր ամբողջ նամակին ընթացքէն կ'երևի սակայն, որ այդ խրատները կու տայ՝ առանց որոշապէս տեղեակ ըլլալու թէ ո՞վ յաջորդ պիտի կարգուի իրեն:

Կը տեղեկագրէ նաև սոյն նամակով բաւական լուրջ քաղաքական դէպքեր: